

Чепара І.П.

ТЕОРЕТИЧНЕ ТА ПРАКТИЧНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ УЧАСТІ ДЕРЖАВИ У СТРАХУВАННІ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД

У статті розглядаються особливості трансформації страхових процесів в Україні в особливий період (правовий режим воєнного стану) на теоретичному (легіслативному) та практичному (легіслативно-інституційному) рівнях відповідно.

Визначено основні, на наш погляд, видозміни ринку страхування в Україні в умовах воєнного стану крізь призму положень Закону України «Про страхування» № 1909-IX. Проаналізовано роль Національного банку України у стандартизації страхового ринку України в умовах правового режиму воєнного стану на підставі змін, внесених до Закону України «Про Національний банк України» № 679-XIV.

На теоретичному, догматичному та науково-дискурсному рівнях проаналізовано ключові ризики для страхового ринку України в умовах воєнного стану, до яких належить збільшення попиту на специфічні страхові продукти, зміна умов страхування, адаптація страхової інфраструктури, вплив на страхові ринки, реакція державних регуляторних органів, розвиток страхування ризиків у сфері сільськогосподарського страхування, страхування інфраструктурних об'єктів та бізнесу.

Визначено особливості міжнародної співпраці України із державами-партнерами у контексті трансформацій національного страхового ринку в умовах правового режиму воєнного стану. Зокрема, розглянуто практичні та теоретичні можливості впровадження та інтеграції програм перестраховування на прикладі діяльності на території України іноземної компанії, ПрАТ «Метлайф», що надає фінансові послуги зі страхування життя в умовах консолідації із умовами та вимогами вітчизняного легіслативного поля.

Здійснено концептуалізацію наявних та імовірних схем та стратегій страхового процесу в Україні в умовах особливого періоду (правового режиму воєнного стану, введеного в Україні відповідно до Указу Президента № 64/2022 від 24.02.2022 р.). Зокрема, розглянуто стратегії страхування бізнес-активів, включення воєнних ризиків у страхові поліси, впровадження цифровізованих страхових продуктів та автоматизованого оцінювання збитків під час провадження страхової діяльності.

Ключові слова: страхування, страхові процеси, ринок страхування, страхові послуги, трансформаційність страхових послуг, особливий період, правовий режим воєнного стану.

Постановка проблеми. Трансформація страхування в Україні в умовах особливого періоду, а саме — правового режиму воєнного стану, введеного на території України від 24.02.2022 р. Указом Президента № 64/2022 стала важливим процесом адаптації страхових компаній до нових реалій, викликаних повномасштабним вторгненням російської федерації. Так, страхові компанії зіткнулися з новими викликами, такими як економічна нестабільність, ризики, пов'язані з бойовими діями, а також потребою в нових продуктах для захисту населення та бізнесу.

Уся вищезазначена проблематика створила необхідність точкового перепрофілювання системи страхування в Україні. Якщо зміни у профільному нормативно-правовому акті, Законі України «Про страхування» № 1909-IX, носять

переважно косметичний характер (ст. 73 документу, що визначає вимоги до осіб, що надають послуги із страхування та перестраховування в умовах дії правового режиму воєнного стану), то зміни до процесів страхування на теоретичному (доктринальному) рівні базуються на дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців, а також наявності міжнародного досвіду у сфері надання страхових послуг в кризових умовах.

Враховуючи вищезазначене, пропонуємо здійснити огляд як теоретичних, так і наявних практичних напрацювань та теоретичних трансформацій страхового ринку України в умовах воєнного стану. Необхідним вважаємо урахування легіслативно-інституційних закономірностей та, зокрема, специфіки діяльності страхових компаній на території України та координації (контролю та нагляду) за страховою діяльністю, що здійснює Національний банк України (НБУ) у якості національного регулятора даної сфери на основі положень Закону України «Про Національний

© Чепара І.П., аспірант другого року навчання, спеціальність 051 Економіка, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, E-mail: ihor.chepara@uzhnu.edu.ua

банк України» № 679-XIV та іншої галузевої нормативної документації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості трансформації процесів страхування в умовах воєнного стану в Україні розглядали насамперед вітчизняні науковці. Нижче приведемо основні, на наше переконання, теоретичні дослідження даної галузі з позиції затребуваності останніх.

Так, особливості страхування в Україні в умовах правового режиму воєнного стану у якості форс-мажору були розглянуті К. Кондратенком. Конкретизовані характеристики страхового ринку України в умовах війни проаналізувала у власному дослідженні А. Марина у співавторстві з М. Пеценко. Процедурні особливості діяльності страхових компаній в Україні в умовах воєнного стану з позиції нормативної регуляції окреслено Г. Скрипником. Страхові процеси та регулярність страхової стабільності в умовах особливого періоду є предметом дослідження Ю. Павлової. Ключові риси впливу правового режиму воєнного стану на ринок страхування в Україні визначено та систематизовано І. Мачуською.

Формування цілей статті. Охарактеризувати питання теоретичного та практичного переосмислення участі держави у страхових процесах в Україні в особливий період (правовий режим воєнного стану).

Опис основного матеріалу дослідження. Проблематику видозміни ринку страхування в Україні в умовах правового режиму воєнного стану як насамперед особливого періоду функціонування економіки необхідно розглядати з нормативної, нормативно-практичної та теоретичної точок зору. Розпочнемо саме із нормативного складника, основою якого є Закон України «Про страхування» № 1909-IX.

Так, зміни страхового процесу в Україні пропорційно положенням Закону України «Про страхування» № 1909-IX [1] стосуються виключно вимог до надавача страхових послуг (страховика). Відповідно до положень п. 1 ч. 1 ст. 73 зазначеного нормативно-правового акту, в умовах воєнного стану серед вимог до осіб, що надають страхові послуги, законодавець впроваджує категорію добросовісності, котра розкривається через неможливість афіліації останніх із державою-агресором як у фінансовому, так і у ідеологічному розумінні даного сегменту.

У дійсності, це єдине нормативне перепрофілювання страхових процесів в Україні на рівні галузевого законодавчого регулювання. Останнє стосується більшою мірою процедури

реєстрації суб'єкта, що надає послуги зі страхування, аніж видозміни правовідносин на страховому ринку України в умовах воєнного стану.

Національним регулятором страхового ринку України, в свою чергу, є Національний банк України (НБУ), а юридичною рамкою виступають положення Закону України «Про Національний банк України» № 679-XIV [2] та пов'язана нормативно-правова документація.

У контексті видозміни національного ринку страхування в Україні в умовах правового режиму воєнного стану виділяємо загальні положення п.1 ч.1 ст. 15 Закону України «Про Національний банк України» № 679-XIV [2], яким до компетенції національного регулятора в особливий період віднесено контроль та нагляд за здійсненням та наданням нефінансових банківських послуг (до таких, зокрема, належить діяльність страхових компаній). Де-факто, даною конотацією законодавець надає право Національному банку України на врегулювання ринку страхування на власний розсуд, в межах та інтересах національної безпеки, у тому числі — безпеки фінансово-економічної.

У контексті трансформаційних складових участі держави у страхових процесах в Україні в умовах воєнного стану як особливого періоду також маємо означити супутню нормативно-правову документацію Національного банку України.

Зокрема, звертаємо увагу на Постанову Правління НБУ № 114 від 05.11.2021 р. Про затвердження Положення про порядок розкриття інформації небанківськими фінансовими установами [3]. Згідно зі змінами від 22.03.2022 р., внесеними до зазначеного нормативного акту після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України від 24.02.2022 р., надавач послуг небанківської афіліації, як-от страховик, зобов'язується забезпечувати схоронність персональних даних та інформації страхувальника в умовах воєнного стану, зберігати таємницю договірних правовідносин тощо.

Окремо державне регулювання сфери страхової діяльності як складової нефінансових послуг перепрофілюване у Постанові Правління НБУ № 30 від 14.04.2021 р. Про затвердження Положення про вимоги до структури власності надавачів фінансових послуг [4]. Внесені зміни від 05.04.2023 р. та 21.11.2023 р. відповідно встановлюють вимоги до фінансової звітності та фінансового статусу надавачів фінансових послуг, які, згідно із п. 29 Розділу III документа, підлягають застосуванню і до страховика. Так,

вимоги стосуються законності істотної участі у страховій діяльності, прозорості структури власності, виконання зобов'язань перед клієнтами (в даному випадку — страхувальниками) тощо. Особливим елементом у даному випадку виступає спільне володіння істотною участю, що для надання нефінансових послуг є своєрідною гарантією платоспроможності та повноцінного виконання фінансових, в даному випадку страхових, обов'язків (за характеристиками своєчасності, повноцінності обсягу).

Повинні зазначити, що державне регулювання сфери страхування в Україні в умовах особливого періоду, тобто правового режиму воєнного стану, загалом відзначається високим рівнем процедурності та декларативної непристосованості під реалії правових відносин формату «страховик–страхувальник». Наразі у вітчизняному догматичному полі наявні розробки, що дозволяють сформувати відмінні від нормативних підходи до розуміння проблеми форс-мажорного страхового процесу, викликаного обставинами об'єктивної політичної, безпекової та фінансової дійсності.

Наприклад, наукова позиція І. Мачуської [5], де остання розглядає проблематику змінності страхових процесів в Україні в умовах воєнного стану, концентрується на встановленні балансового поєднання між інтересом держави у фінансово-бюджетній сфері та інтересом громадян, для котрих істотність страхових послуг в умовах підвищеної небезпеки життю, здоров'ю та аспект схоронності майна значно зросли внаслідок російського повномасштабного вторгнення. Інтерес держави у фінансово-бюджетній сфері пристосовно до страхової діяльності, водночас, знаходить прояв у отриманні дивідендів від укладених страхових договорів між страховиками та страхувальниками. Водночас, фінансові можливості страховика в умовах воєнного стану є більш обмеженими: йдеться як про територіальні загрози діяльності (ТОТ, прифронтові зони), так і про зменшення «фінансово-кредитного тіла» як здатності регулярно та своєчасно виконувати страхові виплати за укладеними із страхувальниками договірними зобов'язаннями.

Авторка у власному дослідженні зазначає, що наразі не є належним чином врегульованим питання захисту страхувальника від таких форс-мажорних обставин, як банкрутство страховика або пошкодження чи знищення майнових активів останнього, внаслідок чого страхові процеси стають ризиковими, а рівень довіри до

страхового ринку, не дивлячись на зростання попиту на страхові послуги, не демонструє тенденцій до підвищення [5].

Додатково звертаємо увагу на наукові погляди на проблемне питання ретрансформації підходу до розуміння страхової діяльності на національному страховому ринку України в умовах воєнного стану від Ю. Павлової [6]. На її переконання, видозміна ринку страхування в Україні повинна розкриватися крізь призму огляду теоретичних та наявних ризиків для сектору. До останніх дослідниця пропонує відносити збільшення попиту на специфічні страхові продукти, зміну умов страхування, адаптацію страхової інфраструктури, вплив на страхові ринки, реакція державних регуляторних органів, розвиток страхування ризиків у сфері сільськогосподарського страхування, страхування інфраструктурних об'єктів та бізнесу, а також виходу на міжнародні рівні співробітництва у сфері страхування. Розглянемо кожен із кластерів детальніше.

Аспект збільшення попиту на специфічні страхові продукти аплікується переважно на мілітарну сферу, а саме питання військових ризиків та страхування життя та здоров'я військовослужбовців. Так, страхові компанії в умовах правового режиму воєнного стану пропонують нові продукти, що покривають ризики, пов'язані з війною — включно зі страхуванням нерухомості, автомобілів, комерційної діяльності від ризиків пошкоджень або знищення внаслідок бойових дій. Також, оскільки значна частина населення бере участь у військових діях, з'явився попит на страхування життя та здоров'я для військових, а також на страхові продукти для підтримки їхніх сімей у разі загибелі або поранення [6]. Примітно, що зазначена парадигма окреслена поки що лише в практиці, тоді як на рівні легіслативного та легіслативно-практичного (інституційного) апаратів остання не згадується. Даний факт вважаємо прикладом негативної регуляційно-законодавчої колізії, що гіпотетично може породити проблематику регулювання ринку страхування в Україні в особливий період.

Зміна умов страхування як складник трансформаційного переосмислення страхового ринку України в умовах воєнного стану також, як правило, також стосуються військових або пов'язаних із військовими ризикових факторів. Наприклад, в умовах дії правового режиму воєнного стану традиційні страхові поліси, зокрема страхування нерухомості або транспорту, спочатку не покривали ризики, пов'язані з бойовими діями, однак з часом

компанії почали адаптувати поліси або пропонувати додаткові опції, що включають покриття воєнних ризиків. Дані факти насамперед є свідченням підлаштування суб'єктів страхового ринку під реалії останнього в особливий період. На додаток, умовах зростання ризиків страхові компанії змушені були збільшити страхові премії, особливо для об'єктів, що знаходяться у прифронтових або високоризикових регіонах, що, знову-таки, є прямим свідченням гнучкої трансформаційності процесу надання послуг зі страхування на рівні практичного переосмислення [6].

Адаптація страхової інфраструктури як елемент переосмислення процесу надання страхових послуг, в свою чергу, складається із цифровізації послуг страхування та спрощення страхових процедур. У рамках цифровізації послуг страхування, через зруйновану інфраструктуру та обмежений доступ до деяких регіонів, страхові компанії активно впроваджують дистанційні сервіси, такі як онлайн-консультації, укладання договорів через інтернет і мобільні додатки. Спрощення страхових процедур, в свою чергу, здійснюється у відповідь на обмежені можливості з фізичної перевірки пошкоджень майна та транспорту: так, страхові компанії спрощують процеси подання заявок на відшкодування збитків, ввівши, зокрема, фото- та відеоогляди [6].

Особливості впливу на ринок страхування України в умовах воєнного стану як особливого періоду є радше кластером свідчення трансформацій, аніж власноручним індикатором змінності вітчизняної архітектури та кон'юнктури страхування. Органічними проявами подібних трансформацій є зменшення активності у певних страхових сегментах та закриття або скорочення діяльності певних компаній. До прикладу, через війну значно скоротилися обсяги страхування у сфері автомобільного транспорту (КАСКО), туристичних поїздок та інших традиційних напрямків; значні фінансові втрати, ризики неплатоспроможності та неможливість продовжувати діяльність на територіях, що постраждали від бойових дій, в свою чергу, стали причиною закриття представництв або тимчасового припинення страхової діяльності деякими страховиками (страховими компаніями) [6].

Державно-регуляторне реагування неминучості трансформаційної складової ринку страхових послуг в Україні в умовах воєнного стану як особливого періоду знаходить прояв насамперед у вищеписаній в матеріалах даної

наукової статті діяльності профільних органів регуляції ринку, як-от Національний банк України. Підтримка конкурентності вітчизняного страхового ринку в особливий період насамперед полягає у формуванні згаданих умов звітності, що дозволяє створити прецедент більш транспарентного укладення угод між страховиками та страхувальниками відповідно [6].

Новаторською ідеєю страхових процесів в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану, введеного згідно Указу Президента № 64/2022 від 24.02.2022 р., є розвиток страхування сільськогосподарських ризиків. Так, у воєнний час одним із важливих секторів, що постраждав, стало сільське господарство. Через руйнування об'єктів агропромислового комплексу та негативну імовірність недоотримання врожаїв, зростає попит на страхування сільськогосподарських ризиків, зокрема страхування врожаю, сільськогосподарських об'єктів та техніки [6].

Страхування в Україні в умовах воєнного стану є економічно орієнтованим, отже, із урахуванням даного факту, необхідно означити ключові елементи укладення відповідних договорів між страховиком та страхувальником щодо об'єктів інфраструктури та бізнесу, що мають яскраво виражений економічний елемент [6]. Військові дії призводять до масового руйнування інфраструктури та комерційної нерухомості, виходячи з чого страхові компанії намагаються розробити продукти для страхування таких об'єктів, хоча це залишається складним через високі ризики. На додаток бізнеси, особливо ті, що продовжують працювати у відносно безпечних регіонах, шукають способи захисту від ризиків простою та збитків через війну [6].

Аспекти виходу на міжнародні ринки в умовах експансіювання страхової діяльності в умовах воєнного стану в Україні полягає, водночас, у співпраці із іноземними страховими компаніями як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях. В умовах війни українські страхові компанії співпрацюють з міжнародними партнерами, аби знайти рішення для покриття воєнних ризиків. Це включає спільні програми перестрахування, коли міжнародні страхові організації беруть на себе частину ризиків, пов'язаних з військовими діями. Зокрема, в Україні наявна філія (представництво) страхової компанії ПрАТ «Метлайф», що надає фінансові послуги зі страхування життя в умовах консолідації із умовами та вимогами вітчизняного легіслативного поля. Така

взаємодія покращує економічну вимірність не лише національного страхового сектору, але й фінансового ринку та бюджетних спроможностей держави в особливий період [6].

Наостанок повинні зауважити, що державний нагляд за ринком страхування в умовах трансформацій, пов'язаних із правовим режимом воєнного стану, повинен передбачати видозмінений супровід діяльності вітчизняних страховиків, заснований на використанні традиційної методології (механізми стримувань та противаг, фінансової відкритості, взаємодії із державою) пристосовно до моделювання, пов'язаного із особливим періодом [7].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз особливостей теоретичного та практичного переосмислення участі держави у страхуванні в особливий період на прикладі України та правового режиму воєнного стану дозволив дійти наступних умовиводів.

По-перше, видозміни ринку страхування в Україні в умовах воєнного стану на

нормативному рівні розглядаються крізь призму положень Закону України «Про страхування» № 1909-IX, в той час як на інституційно-нормативному — через роль та місце Національного банку України у стандартизації страхового ринку України в умовах правового режиму воєнного стану на підставі змін, внесених до Закону України «Про Національний банк України» № 679-XIV.

По-друге, видозміна ринку страхування в Україні має теоретичні (догматичні) генератори формування, до яких належить збільшення попиту на специфічні страхові продукти, зміна умов страхування, адаптація страхової інфраструктури, вплив на страхові ринки, реакція державних регуляторних органів, розвиток страхування ризиків у сфері сільськогосподарського страхування, страхування інфраструктурних об'єктів та бізнесу, а також вихід на міжнародні рівні співробітництва у сфері страхування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про страхування» № 1909-IX від 18.11.2021 р. (поточна ред. від 20.06.2024 р.). Відомості Верховної Ради. Режим доступу :
2. Закон України «Про Національний банк України» № 679-XIV від 20.05.1999 р. (поточна ред. від 19.04.2024 р.). Відомості Верховної Ради. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>
3. Постанова Правління НБУ № 114 від 05.11.2021 р. Про затвердження Положення про порядок розкриття інформації небанківськими фінансовими установами (ред. від 22.03.2022 р.). Відомості Верховної Ради. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114500-21#Text>
4. Постанова Правління НБУ № 30 від 14.04.2021 р. Про затвердження Положення про вимоги до структури власності надавачів фінансових послуг (ред. від 23.11.2023 р.). Відомості Верховної Ради. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0030500-21#Text>
5. Мачуська, І., Кондратенко, К. Правове регулювання страхових відносин в умовах воєнного стану : дія форс-мажорних обставин. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Розділ III. Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. № 5. 2023. С. 110-114.
6. Павлова, Ю. Страхування в умовах воєнного стану. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції імені Ю. С. Червоного «Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану». Одеса. 2022. С. 50-53.
7. Тимчак, М., Чепара, І. Державний нагляд за діяльністю суб'єктів страхового ринку в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського університету. № 1 (63). 2024. С. 238-245.

REFERENCES

1. Zakon Ukrayiny «Pro strakhuvannya» № 1909-IX vid 18.11.2021 r. [Law of Ukraine «On Insurance» № 1909-IX dated 11/18/2021]. (2021) [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrayiny «Pro Natsional'nyy bank Ukrayiny» № 679-XIV vid 20.05.1999 r. [Law of Ukraine «On the National Bank of Ukraine» № 679-XIV dated 05/20/1999]. (1999). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> [in Ukrainian].
3. Postanova Pravlinnya NBU № 114 vid 05.11.2021 r. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro poryadok rozkryttya informatsiyi nebankivs'kymy finansovymy ustanovamy [Resolution of the NBU Board № 114 dated 11/05/2021 On approval of the Regulation on the procedure for disclosure of information by

- non-bank financial institutions]. (2021). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114500-21#Text> [in Ukrainian].
4. Postanova Pravlinnya NBU № 30 vid 14.04.2021 r. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro vymohy do struktury vlasnosti nadavachiv finansovykh posluh [Resolution of the NBU Board № 30 of 04/14/2021 On approval of the Regulation on requirements for the ownership structure of financial service providers]. (2021). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0030500-21#Text> [in Ukrainian].
 5. Machus'ka, I., & Kondratenko, K. (2023). Pravove rehulyuvannya strakhovykh vidnosyn v umovakh voyennoho stanu: diya fors-mazhornykh obstavyn [Legal regulation of insurance relations in martial law: the effect of force majeure circumstances]. Elektronne naukovе vydannya «Analychno-porivnyal'ne pravoznavstvo». Rozdil III. Tsyvil'ne pravo i tsyvil'nyy protses; simeyne pravo; mizhnarodne pryvatne pravo - Electronic scientific publication "Analytical and comparative jurisprudence". Section III. Civil law and civil procedure; family law; private international law, 5, 110-114 [in Ukrainian].
 6. Pavlova, Yu. (2022). Strakhuvannya v umovakh voyennoho stanu [Insurance under martial law]. Materialy Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi imeni Yu. S. Chervonoho «Tsyvil'ne sudochynstvo ta vykonavche provadzhennya v umovakh voyennoho stanu» - Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference named after Yu. S. Chervony «Civil Judicial Procedure and Enforcement Proceedings under Martial Law», 50-53 [in Ukrainian].
 7. Tymchak, M., & Chepara, I. (2024). Derzhavnyy nahlyad za diyal'nistyu sub'yektiv strakhovoho rynku v umovakh voyennoho stanu [State Supervision of the Activities of Insurance Market Entities under Martial Law]. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu - Scientific Bulletin of Uzhgorod University, 1 (63), 238-245 [in Ukrainian].

Отримано 01.09.2024